

DIALOGAS

1998 m. spalio 23 d.

ISSN 1392-1916

Nr.38 (346). Kaina 1.50 Lt

NEPRIKLAUSOMAS SAVAITRAŠTIS

Elenos Tervidytes nuotr.

Iš idėjų istorijos

*Habil. dr. Meilė LUKŠIENĖ atsako į
Ramutės BRUZGELEVIČIENĖS klausimus*

37-ajame "Dialogo" numeryje pradėjome lyginti Edukacinės komisijos laiko ir šio amžiaus pabaigos dešimtmečius, aiškintis, kaip Pedagogikos institute brendo dabartinės demokratinio švietimo idėjos. Tęsiame pokalbį.

Drįsčiau manyti, kad sociokultūrinio ir nacionalinio aspekto negalėjo išvengti visi instituto tyrimai. Turiu omeny kad ir Jūsų darbą – mokyklos ir pedagoginės raidos tyrimus. Beje, manau, kad 1985 m. išleista knyga "Demokratinė ugdymo mintis Lietuvoje XVIII a. antrojoje – XIX a. pirmojoje pusėje" net savotiškai sujungia XVIII a. ir šio amžiaus pabaigos demokratinio švietimo, švietimo reformos esminę idėją. Ar tokie spėjimai turi pagrindo?

Pedagogikos istorijos tematika pačioje instituto darbo pradžioje kaip ir neegzistavo. Aš atėjau iš literatūros istorijos. Pagrindinė mano tema Universitete buvo XIX a. pirmosios pusės lietuvių literatūra bendrame kultūros kontekste. Institutan atėjusi aš tegalėjau imtis pedagogikos istorijos, kuri tiesiogiai liestų sociokultūrinę pedagogikos erdvę, iš darbų man pažįstamą sritį. Tuo metu pasitaikė gera išorinė proga: Maskva pradėjo savo pedagogikos istorijos tyrimus sąjunginiu mastu. Mūsų instituto taip pat buvo paprašyta įsijungti. Aišku, pedagogikos istorijos pastatas tada turėjo būti pastatytas imperijai sustiprinti. Bet tai buvo proga plėsti Lietuvos pedagogikos istorijos tyrimą legaliai, Maskvos "palaimintiems". Tai gi tada ir prasideda intensyvūs Lietuvos pedagogikos istorijos tyrimai, buriama grupė žmonių – ne tik iš instituto, kviečiama ir iš šalies, ir brėžiami tos istorijos apmatai. Tyrimai tęsėsi keletą dešimtmečių. Plėtėjo tematika. Įsijungė A.Gučas, J.Laužikas, J.Vaitkevičius, aš, vėliau – T.Bukauskienė, iš šalies – A.Endzinas, M.Ročka, M.Karčiauskienė, P.Kulikauskienė, I.Lukšaitė ir kt. Pedagogikos instituto pastangomis ir jo iniciatyva buvo užmegzti kontaktai su Baltijos šalimis – Estija, Latvija. Vyksta ne vien tyrimai Lietuvoje, bet rezultatais dalijamės su latviais, estais; buvo rengiamos konferencijos, rengiami bukletai, leidinukai. Nepaisant to, kad temos paprastai siauros, rengiami didesni apibendrinimai, kyla ir bendrieji klausimai, atsiranda Pabaltijo pedagogikos istorikų ir kultūros žmonių saitų, klostosi tam tikra atvirai neišsakoma priešiška imperiniams tikslams nuostata.

Iš konferencijų ji vis labiau aiškėja. Jos vykdavo pa-eiliui Rygoj, Taline, Vilniuje. Vilniuje, esant švietimo ministrui A. Rimkui, buvo uždrausta ir tas konferen-cijas rengti, ir jose dalyvauti. Tuometinis instituto di-rektorius J. Vaitkevičius vos išliko direktoriumi.

Aiškūs dalykas: per istoriją eina žmogaus sampra-tos klausimas istorijoje, įvairių epochų žmogaus sam-prata, ir juo arčiau į mūsų laikus, juo pavojingiau marksistinei pozicijai. Visai neliečiamas nepriklausom-os Lietuvos laikotarpis. Tai – tabu. Jei rašoma, tai fak-tus tegalima tendencingai interpretuoti. Dideli keblu-mai ir su XIX a. antrąja puse, apskritai visas nacionali-nio judėjimo laikotarpis – pavojingas, suvaržytas.

Mano pasirinktas laikas – XVIII a. pabaiga, XIX a. pirmoji pusė, kur šalia nacionalinio atgimimo linijos eina ir pedagoginio proceso atsinaujinimas. Eduka-cinė komisija ne tik aiškiai pabrėžė lenkų nacionali-nę idėją, bet kartu žadino apskritai nacionalinę idėją. Iš tikrųjų ten yra demokratinio švietimo idėjos užuo-mazgos, tik Edukacinė komisija tokius švietimo prin-cipus taiko visų pirma bajorams. Tačiau tyrinėjant at-siskleidžia viena pagrindinė tezė: Lietuvos kultūros raida, žmogaus laisvėjimas ir tautos laisvėjimas yra glaudžiai susijęs su demokratijos vystymusi, konser-vatyviosios jėgos dažniausiai atlieka slopinantį vaid-menį. Ir tos jėgos – ne vien išorinės, bet ir vidinės. Žinoma, jos kartais istoriniame procese provokuoja priešingybę – laisvėjimą.

Savo istoriniuose tyrinėjimuose norėjau visų pir-ma pasakoti: būtinos tam tikros demokratijos sąly-gos ir nacionalinei kultūrai augti, ir politiniam ne-priklausomumui atsirasti, ir laisvai asmenybei for-muotis. Ta mintis dar gerokai prislopinta gausių smulkmenų pirmojoje knygoje – XIX a. pirmosios pu-sės Lietuvos pedagogikos istorijoje. Antrojoje knygo-je – apie demokratinį ugdymą – siekta šią idėją ryš-kinti stambiu planu.

Kai darbas buvo baigtas, laikas jau buvo toli pa-žengęs. Bet kai jis buvo svarstomas apie 1976 metus mūsų instituto sektoriuje, kuriam vadovavo J. Lauži-kas, mano didžiai nuostabai buvo pasakyta: darbas negali būti spausdinamas dėl to, kad jis liečia ne pe-dagogiką. Šiandienine kalba būtų galima pasakyti: pedagoginis procesas aptariamas ne pirmuoju vieninteliu planu, o kartu kaip lygiavertis jam nagrinėja-mas jo socialinis-kultūrinis, žinoma, kartu ir politi-

nis kontekstas. Darbas buvo padėtas į stalčių. Išspausdintas jis tik šiek tiek besikeičiant politinei situacijai, 1985 metais, pasikeitus instituto direktoriui – direktoriaujant B.Dobrovolskiui. Neabejoju, kad prie to darbo išleidimo daug prisidėjo instituto vicedirektorius A.Mockus ir partinės organizacijos sekretorė A.Gudonytė.

Regis, Jūs linkstate patvirtinti mūsų prielaidą, kad ir tarybinių metų instituto darbuose esti dabartinės reformos idėjų ištakų?

Neabejotina, kad jų būta daug.

Pirmiausia – pažymėtina nepriklausomos, savarankiškos asmenybės raidos akcentavimo ir tyrinėjimo linkmė, teigusi pedagoginio psichologinio poveikio sąlygotumą. Tai veda į mūsų reformos pagrindinį teiginį, jog vaikas ugdomi atskleidžiant jo prigimtines galias ir sudarant sąlygas joms kūrybiškai plėtotis. Be daugelio “kamerinio” pobūdžio šios krypties darbų, nemažai tyrimų, ypač darželinukų ugdymo klausimais, atliko instituto Priešmokyklinio auklėjimo A.Poškienės vadovaujamas sektorius, norėdamas pakelti visos Lietuvos darželius į aukštesnį lygmenį. Reformai prasidėjus, dauguma žmonių, kurie šia linkme buvo dirbę ir iš tikrųjų nemažai nuveikę, nedvejodami prisidėjo prie reformos idėjų tolesnės plėtotės.

Antroji linkmė – istorinė, įtvirtinusi pedagogikos kaip integruoto sociokultūros bei nacionalinio vienetų sampratą, tvirtinančią, kad negali būti atsietai kalbama apie žmogaus brandą be jo kultūrinio, socialinio, tautinio, politinio brendimo ir t.t. Tai – demokratijos linija. Prie antrosios linkmės savo nuostatomis ir veikimu prisidėjo didelis instituto lituanistų būrys, dažniausiai atėję iš universiteto. (A.Mockus, A.Gudonytė, E.Savickaitė, V.Plentaitė, Z.Alaunienė, B.Dobrovolskis, T.Bukauskienė, E.Marcelionienė, L.Tupikienė, R.Narkevičienė ir kt.) Jų tyrinėjimus ir darbus neišvengiamai žymėjo (žinoma, buvo ir mažų išimčių) rūpestis nacionalinės kultūros plėtote bei likimu. O tai tvirtino pozityvų instituto įnašą į bendrąją mūsų nacionalinės kultūros raidą, kas tiesiog syja ir su didžiuoju mūsų posūkiu paskutiniame XX a. dešimtmetyje.

Tuo laikotarpiu, kai prasideda atlydys ir yra im-

perijos pastatas, pasidaro aišku, kad laikas brandintas idėjas realizuoti, laikas kalbėti garsiai, pateikti ne atskirus jų fragmentus, o sujungti į vieną didelę problemą – kitokios, nacionalinės švietimo sistemos problemą. Kas ypatingai svarbu? Integruotą mąstymo sampratą ne visi Pedagogikos instituto darbuotojai tuo metu suvokė ir priėmė. Daugelis, kad ir pripažino savarankią asmenybės raidą, antrojo segmento, sociokultūrinio, svarbos arba nesuvokė, arba vien deklaravo.

Kokie konkretūs instituto žmonės buvo ryškiausi reformos pradžios idėjų generuotojai?

Išskirčiau Laimos Tupikienės vaidmenį. Literatė, puiki organizatorė, 1976 m. atėjusi iš literatūros į pedagogiką, bet anaipatol neužsisklendusi nei literatūroje, nei pedagogikoje, o gebėjusi žiūrėti plačiau, buvo vienas iš tų žmonių, kuri reformos idėją labai sparčiai puoselėjo ir plėtojo.

Nepaprastai daug reikšmės švietimo reformai pajudėti turėjo psichologai. Ir esantys mūsų institute, ir anksčiau jame dirbę, ir iš šalies: Apolonija Poškienė, Violeta Jonynienė, Rimvydas Augis, Antanas Valantinas, Gintaras Chomentauskas, Violeta Rimkevičienė, Giedrė Butkienė, Jolanta Rimkutė ir kt.

Sakyčiau, kad vėlei veikė netiesiogė Alfonso Gučo asmenybės įtaka: nuo 1971 m. jo sukurta Universiteto Psichologijos katedra iš karto užėmė poziciją, visiškai nepriimtina Tarybų Sąjungoje. Tiesa, ji nieko nedeklaravo, o tyliai dirbo. Neoficialiai pageidauta, kad visi psichologiją studijuojantys išmoktų sveimą kalbą. Buvo rūpinamasi naujausia literatūra. Svarbus buvo ir paties A.Gučo darbas "Psichologijos raida Lietuvoje", išleistas 1968 m. Apie katedrą iškart pasklido geras gandas, jaunimas į ją veržėsi. Jaunimas, manau, jautė, kad ten alsuojama kur kas laisviau nei kitose katedrose. A.Gučas tyliai tą laikotarpį vedė, ir kai atėjo reformos laikas, daug psichologų talkino iš esmės tvarkant daugybę pedagogikos klausimų, nes jie buvo pasiruošę kritiškai, kūrybiškai mąs-

tyti, o ne trepsėti uždarame rate ir gromuliuoti seniai žinomas tiesas. Tuo tarpu Pedagogikos katedra šituo laikotarpiu nepajėgė reformos idėjų paremti.

Toks instituto indėlis palyginti su visų mūsų institutų ir aukštųjų mokyklų darbu per tą okupacijos laikotarpį. Institute telkėsi galbūt neišvaizdūs žmonės, gal jie iš tikrųjų didelių atradimų nepadarė, bet koncentravosi tam tikra kryptis, neoficialiai, bet vis dėlto globojama ir iš dalies puoselėjama, ir buvo paruošta tam tikra dirva. Kai pradėjome kurti koncepciją, vėlei atsivėrė tie patys ryšiai su Baltijos šalimis: žinojome, ką veikia jie. Be to, jau buvome patys viduje išnagrinęję ir permastę asmenybės, vaiko brendimo, vystymosi būdą, per pedagogikos istoriją supratę, kad pedagogika yra viena iš tautos mentaliteto ir mąstymo išraiškų.

Svarbu būtų neužmiršti dar vieno dalyko. Instituto mokslinio darbo barai – tai viena. Antra – administravimas, nuostatų, nuotaikų sudarymas, aplinkos kūrimas. Instituto administracijai sekdavosi kurti paprastus, demokratiškus, žmoniškus santykius. Nei graužimo, nei žmonių mėtymo, jei kur “ne taip nukrypta”, nebuvo (kās nuolatos kartodavosi kituose instituteuose, įstaigose). Tai visų administratorių didelis nuopelnas. Ypatingai išskirčiau A. Mockų ir A. Gudonytę. A. Mockus 1959 m. atėjo į vicedirektorių. Literatas. Puikiai matė pagrindinės mūsų idėjos, kuri šiandien gyva, gaires. A. Gudonytė – mokslinė sekretorė. Viena – jie abu puikiai jautė pedagoginio proceso ir nacionalinės kultūros tarpusavio priklausomybę. Kita – gindavo žmones, kurie per daug “prasikišdavo”, nuo bet kokių iškylančių pavojų. Be to, jie abu ir sunkiais laikais susikalbėdavo su instituto direktoriais V. Rajecku, J. Vaitkevičiumi, kad ir jų pozicija būtų ginti “prasikišančius”. Kai mane ir J. Laužiką norėta iš instituto išvaryti, V. Rajeckas yra apgynęs.

Ir jei šis institutas iki deokupacijos metų gyveno palyginti ramų kūrybinį laikotarpį, juolab galėjo brandinti tokias idėjas, tai iš dalies to stabilumo, kuri sukurdavo administratoriai, dėka.

Toks vaizdas iš bendrų bruožų man susidaro apie Pedagogikos instituto nueitą kelią iki 1989 metų. Paskutinis dešimtmetis būtų vertas atskiros išsamios analizės.

Ačiū Jums už atsakymus.